

TRADITSIOONI KONSTRUEERIMINE – TUHASTUSMATUS EESTIS¹

Marju Kõivupuu, Aliis Kiiker

SISSEJUHATUS

Maailma eri rahvaste sünni- ja surma-, pulma- ning matuserituaalidega seotud uskumuste, kommete ja tavade lähtekohad on üsna sarnast algupära. Kuid kuna suhtumine üleminekuriitustesse, sh ka surma ja surnutesse, on alati sõltunud kultuurikontekstist, on ka matusekombed ajaliskultuurilises ruumis erinevad ning pidevas muutumises, hoolimata sellest, et üleminekuriituste hulgas peetakse matusekombeid traditsiooniliselt kõige konservatiivsemateks.² Surm on alati tähendanud midagi palju enam kui lihtsalt ühe inimese lahkumine või ärasaatmine elavate hulgast. Surm seob elavad inimesed keha ja hinge väärtustamise külge (erinevad rituaalid enne ja pärast matusetseremooniat), matmispaiga, vaimolendite uskumise ning traditsioonide ja tseremooniate külge. Eeltoodust tulenevalt loovad üldine kultuurikeskkond ning religioon selle osana erinevaid traditsioone ja kujundavad ka (surma)kultuuri.³

Ka matused on tuntud kõigis kultuurides ja religioonides, kuigi matmisviis võib varieeruda küllalt avarates piirides. Matusekombestikku ei saa kunagi käsitleda lahus selle juurde kuuluvast maailmapildist ning ühe või teise etnilise või sotsiaalse rühma kultuurilis-religioosest taustast. Laias laastus võib väita, et tüpoloogiliselt leidub kogu maailmas sarnaseid kombeid, mis on tingitud inimeste sarnastest psühholoogilistest

¹ Artikli valmimist toetas Eesti Teadusagentuuri projekt IUT3-2 („Kultuurimuutused: tähendusloome teoreetilised väljad ja mehhanismid“) ja Euroopa Liit Euroopa Regioonarengu Fondi (Kultuuriteooria Tippkeskus) kaudu.

² Marju Kõivupuu, „Surmakultuuri suundumustest tänapäeval“ – *Usuteaduslik Ajakiri*, 1/60 (2010), 105–129. Vt ka: http://www.usuteadus.ee/failid/1_2010/Koivupuu.pdf (10.02.2014)

³ Bronislaw Malinowski, *Magic, Science and Religion and Other Essays* (New York: Doubleday Anchor Books, 1954), 22–23.

reaktsioonidest surma korral ja seoses surnuga.⁴

Teeme selles artiklis sissevaate Eesti surmakultuuri ühte uuemasse ja järjest enam populaarsust koguvasse trendi, milleks on krematsioon ehk tuhastusmatus. Eestis hakkas see levima millenniumivahetusel ning lahkunute tuhastamine on toonud kaasa arvestatavaid muutusi nii ilmalikku kui kristlikku surmakultuuri, alates muutustest kalmistute välisilmes (väiksemad hauaplatsid tuhaurnide tarbeks, kolumbaariumide ja tuha puistealade kavandamine kalmistutele jne) ning lõpetades uute matusekomete tekkimise või konstrueerimise ning juurdumisega matusetalituses (urnimatus, merematus, lahkunu tuha jagamine lähedaste vahel, tuha puistamine loodusse, tuhaurni säilitamine kodus nn perekonnaaltaril koos fotode ja muude privaatsfääri kuuluvate mälestusesemetega jne).

Artiklis käsitlemegi tuhastusmatusega seonduvat kombekäitumist nüüdis-Eestis toimunud ühiskonna- ja mentaliteedimuutuste kontekstis, mille tulemusena on oluliselt muutunud ka surmakultuur ja matusekombestik.

Tuhastusmatuse teemal kaitses siinkirjutaja juhendamisel 2012. aastal magistritöö selle artikli teine autor Aliis Kiiker, kelle uurimisfookus oli keskendunud selle uurimisele, kuidas suhtuvad eri vanusegrupid tuhastusmatussesse kui Eesti kontekstis uude matmispraktikasse.⁵

Üldistusteks vajalikku empiirilist materjali oleme kogunud osalustevaatluste, vestluste ja intervjuude käigus ning interneti jututubadest viimase 6–7 aasta jooksul, seetõttu ei pretendeeri artikkel sotsioloogilisele uuringule, vaid otsib vastuseid empiirilistele küsimusele, milliseid hoiakuid ja/või väärtusi suhtumises surma ja matustesse peegeldab tuhastusmatus Eesti surmakultuuri suundumustes nüüdisajal. Siinkohal peab etteruttavalt mainima, et Eesti venekeelse elanikkonna (kuid ka teiste rahvuste esindajate hulgas) ei ole kremeerimine kuigi levinud ega vastu võetav matmispraktika, seega kõik artiklis tehtud üldistused ja tähelepanekud puudutavad siiski peamiselt siinset eestlastest elanikkonda.

⁴ Vt Kõivupu, „Surmakultuuri suundumustest tänapäeval“.

⁵ Aliis Kiiker, *Muutuvast surmakultuurist 21. sajandi Eestis: krematsioon ja põletusmatused*. Magistritöö. Käsikiri Tallinna Ülikooli Eesti Humanitaarinstituudi kultuuriteooria õppetoolis (Tallinn, 2012).

KREMATSIOON KUI ÜKS NÜÜDISAEGSEID MATMISPRAKTIKAID

Kui L. oli haiglas, siis vaatas ta aknast välja ja ütles, et lumi on juba peaaegu ära sulanud, ehk ei ole enam maa nii külmunud – lihtsam hauda kaevata. Aga siis tuli talle justkui meelde ja ta ütles, et te ju ei peagi mulle suurt auku kaevama, te ju tuhastate mind ära. Mina ei julgenud talle vastu ka rääkida, et minule on see tuhastamine nii võõras kohe (N, 59; 2011).⁶

Krematsiooni (kremeerimise) ehk tuhastamise (lad *cremare* – „põletama“) all mõistetakse surnukeha põletamist, mis toimub vastavas hoones – krematooriumis. Kremeerimise tagajärjel tekib surnukehast keskmiselt 2–2,5 kg tuhka, mis paigutatakse üldjuhul spetsiaalsesse rituaalanumasse – urni. Krematsioon ehk tuhastusmatus on ka aina enam populaarsust koguv matuseteenus, mida Eestis pakuvad matusekeskused⁷ (nagu nad endid ise nimetavad), kus on võimalik hankida ka kõiki tuhastusmatuseks vajaminevaid rituaalesemeid (peamiselt urnid), mida on vaja matusetalituse viisipäraseks korraldamiseks. Tuhaurnide valik tänapäevaseid matuseteenuseid pakkuvates ärides on rikkalik – alates miniatuursetest kirstudest ja lõpetades rahvustriliste vöökirjadega kaetud modernsete lahendusteni.⁸

Tuhaurn võib olla ilustatud ristimärgi või mõne teise sümboliga, mis osutab lahkunu religioossele kuuluvusele, tema hobidele vms. Leinajate soovi korral on võimalik matuseäridest tellida ka personaalse kujunduse

⁶ Nüüd ja edaspidi – osundatud intervjuude täistekstid asuvad artikli autorite valduses. Lähtudes teema delikaatsusest, sisaldab viide vaid intervjuueeritava sugu, vanust ja intervjuu läbiviimise aastat. Tekstis esinevate isikunimedega puhul on eelnimetatud põhjusel piiratud samuti ainult initsiaali(de)ga.

⁷ Tallinna matusekeskuse kodulehekülge: <http://www.matusekeskus.eu/gclid=CNvpkO37xrwCFaHbcgodTXoAyA> (10.02.2014). Vrd ka sõnamäng eesti keeles: *ostukeskus/shopping center*; *matusekeskus/funeral center*.

⁸ Rahvustriliste kasutamine tekstiilikunstis ning disainis on praeguseks saavutanud Eestis ilmselt läbi aegade suurima populaarsuse ning see on saanud osaks ka siinsest surmakultuurist ja matusekombestikust. Neid kasutatakse tänapäeval ka kirstude kujunduses. Näiteks matusetoodete valmistaja Barem OÜ on loonud rahvusliku vöökirja mustriiga kaunistatud puusärkide sarja. Valida on kahe värvitooni vahel: tumesinine-helehall ning pruun-beež. Meedias tutvustati seda äriideed kurioosumite rubriigis. (Vt ka: <http://elu24.postimees.ee/300900/uusi-tooteid-lase-end-matta-rahvustriliga-puusargis> (12.05.2014)).

ja sümboolikaga tuhaurne.⁹ Kirstudega võrreldes on tuhaurnide valik märkimisväärselt mitmekesisem ja võimaldab lahkunu ärasaatmistsere-mooniat korraldades teatud mõttes suuremat isikupära.

Artiklis käsitlemgi tuhastuskombestikku kui üht matmispraktikat ja/või matusekombestiku (ala)liiki, mis sisaldab krematsioonile eelnevaid ja järgnevad kombetalitusi ning on seotud tuhastamise ja tuhastatu säilmete rituaalse kohtlemisega: leinatalitus krematooriumis või mõnes muus avalikus ruumis enne surnukeha kremeerimist, tuhaurni matmine, urni paigutamine kolumbaariumisse, tuha puistamine ühiskalmesse või loodusesse (mets, veekogu, koduaed vms), leinatalitus koos urni matmisega perekonna matmisplatsile jne.

Artiklis käsitleme ülevahtlikult ka merematust, millele kui uudsele ja suhteliselt vähe levinud matmispraktikale pole Eesti surmakultuuri suundumuste akadeemilistes käsitlustes varem tähelepanu pööratud. Kui traditsiooniliselt mõistetakse merematusena laevapere liikme või laeval viibinud isiku matmist merre või ookeani juhul, kui surnut pole võimalik kodumaale või maismaale toimetada, siis selle artikli kontekstis käsitletakse merematust nüüdisaegse tuhastuskombestiku alaliigina, mispuhul lahkunu tuhk kas koos urniga või lahtiselt heidetakse merre spetsiaalselt sellist teenust pakkuvatelt ja/või kombetalitust võimaldavalt laevadelt, mitte kaldalt.

Kuigi surnute kremeerimine on olnud tuntud juba esiajaloolistes (kõrg)kultuurides,¹⁰ siis krematsioon sellisena, nagu me seda tänapäeval mõistame, sai alguse XIX sajandi lõpul Euroopas, kui 1876. aastal ehitati Milanosse esimene krematoorium,¹¹ misjärel rajati neid teistesegi linnadesse.¹² Uue matmispraktika juurutamine võttis siiski aega, väidetavalt

⁹ Vt näiteks matusetarbeid tootva firma Barem kodulehekülj: <http://www.barem.ee/et/uudised/17/uus-tehnoloogia-personaalse-kujundusega-tuhaurn> (12.05. 2014); tuhaurne tootva Saaremaa firma Bergström koduleht: <http://www.bergstrom.ee/?langua ge=1&m1=182&cmd=pop&ID=75> (12.05.2014).

¹⁰ Surnuid põletasid juba etruskid, kellelt selle kombe pärisid kreeklased ja roomlased. Pronksiajal olid Euroopale tunnuslikud põletusmatustega urniväljad. Ristiusk kuu-lutas põletamise paganlikuks ning 785. aastal keelas Karl Suur selle surmanuhtluse ähvardusel, misjärel umbes 1000 aastat surnuid ei kremeeritud. Vt „Krematoorium“ – *Eesti entsüklopeedia*, 5 (Tallinn: Valgus, 1990), 136.

¹¹ Väidetavalt esitles esimest krematooriumiahju ehk retorti 1873. aasta maailmanäitu-sel Viinis Padua professor Brunetti.

¹² Mõningate andmete kohaselt rajati esimene krematoorium 1887. aastal Rooma.

toimus esimene krematsioon mõni aasta hiljem – 1889. aastal.

Vajadus matmispraktikate radikaalsete muudatuste järele oli tegelikult juba palju varasem. Juba 17.–18. sajandil hakkasid Euroopa linnad kasvama tõelisteks metropolideks, mis tõigi kaasa tarviduse kaasajastada seni levinud matmispraktikaid. Suurlinnad olid kalmistud „enesesse kasvatanud“¹³ ning need ei suutnud rahuldada elanike tegelikke vajadusi. Tuli ette sedagi, et metropolides maeti inimesi suurtesse ühishaudadesse, mida hoiti päevade kaupa lahti. See omakorda tõi kaasa hügieeni- ja terishoiuteemad: nakkushaiguste puhanguid seostati esmajoones ebaumõistlike matmispraktikatega, alates sellest, et surnud maeti maapinnale liiga lähedale.¹⁴ Krematsiooni kui uue matmisviisi juurutamine ei sujunud toona kuigi valutult. Peamiseks probleemiks oli sobiva põletamismenetluse loomine, kuna koolnute põletamist tuleriidal ei peetud esteetiliselt sobivaks. Samuti suhtusid eri usuühendused surnute kremeerimisse erinevalt.¹⁵ Näiteks legaliseeris roomakatoliku kirik tuhastamise alles

Petrogradi rajati krematoorium 1921. aastal, Helsingisse 1926 ning Moskvasse 1927. aastal („Krematoorium“ – *Eesti entsüklopeedia*, kd 5, 136). Ameerika esimese krematooriumi kohta on ilmunud populaarteaduslik ülevaade Megan Sickles'ilt: <http://pabook.libraries.psu.edu/palitmap/Crematory.html> (10.02.2014).

- ¹³ Mõni aasta tagasi sõitsin bussiga töölt koju ning Tallinna Kalamaja kalmistust möödudes püüdis kõrv kinni kahe vene keelt kõneleva naise vestluse. Esimene neist alustas juttu teemal, et miks küll inimesed rajavad oma kalmistuid linna – surnuaiad mõjuvad masendavalt ja tekitavad depressiooni. Teine naine meenutas, et tema lapsepõlves oli nõukogude võim kuulutanud Kalamaja kalmistu eikellegimaaks, kus vandaalitsesti, rüvetati surnute mälestust, ning avaldas pahameelt selle üle, et tänapäeval käiakse kunagisel kalmistul, kuhu on maetud temagi lähedasi, koeri jalutamaspissitamas. Seda, et Kalamaja kalmistu rajati algselt linnast välja ning linn on nüüdseks kunagise kalmistu endasse neelanud, neil jutuks ei tulnud [M. K.].
- ¹⁴ Väidetavalt tuleks väljendi „kuus jalga mulda“ algupära otsida 1665. aasta katkuepideemiast Inglismaal, kui Londoni linnapea kehtestas nõude, et kõik hauad peavad olema vähemalt kuus jalga (u 1,8 meetrit) sügavad. 1772. aastal keelustati katkuepideemia tõttu Vene keisririigis keisrinna Katariina II ajal kalmistuid puudutava uue seadusega kirikusse ja kirikuaedadesse matmine. Hauakambriid tuli kinni müürida ning perekondadele anti võimalus oma surnud ümber matta. Surnuaiad tuli elamutest või asulatest rajada vähemalt 300 sülla ehk umbes 640 meetri kaugusele. Eestimaa kubermangu seadused olid Liivimaa omadega võrreldes mõnevõrra leebemad ning keelasid matta kirikutesse sisse, kuid lubasid endiselt matta kirikuaedadesse. Mõned Põhja-Eesti kirikuaiad on matmispaigana kasutusel tänapäevani, nt Ambla, Kivi-Vigala, Järva-Peetri jne. Vt Taavi **Pae** *Eesti kalmistute kujunemise ja paiknemise seaduspärasused*. Magistritöö. Käsikiri Tartu Ülikooli Raamatukogus (Tartu, 2002).
- ¹⁵ Judaismis ja muinasegiptuse usundi järgi kuuluvad hing ja keha kokku – keha hävitamisel oleks hävinud ka hing. Hinduismis ja budismis vabastab keha põletamine hinge. Muinaseestlaste põletusmatuse puhul on usutud sama.

1963/64. aastal. Kõige kiiremini aga võttis krematsiooni „omaks“ anglikaani kirik. Nõukogude Liidu liiduvabariikides polnud tuhastamine kristlikele traditsioonidele vastanduva kommunistliku ideoloogia raames aktsepteeritav,¹⁶ kuid arvatavalt oli ka teisi põhjusi, olgu selleks II maailmasõja sündmused või justnimelt – nõukogudeaegne venelaste varjatud religioossus.¹⁷

Küll aga oli nõukogudeaegsete linnalugude üheks suhteliselt keskselt teemaks kodumaale saadetud sugulase tuhk, mida peeti eksitava pakendi tõttu¹⁸ kas ravimiks, jahuks, koogi- või kohvipulbriks vms toiduaineks ning sellest püüti (ebaõnnestunult küll!) toitu valmistada või seda ravimina sisse võtta. Selgitav kiri, millega postisaadetes tegelikult tegu, saabus eraldi nädalaid või kuid hiljem. Väidetavalt on Eesti Rahvaluule Arhiivis vanim selle linnaloo üleskirjutus pärit 1956. aastast.¹⁹ Folkloristide hulgas tuntud muistendi „vanaema kohvipulbriks“ puhul ongi tege- mist rahvusvaheliselt tuntud linnalooga, mis tekkis pärast II maailmasõda Euroopas ja levis 1950.–1960. aastatest alates ka Eestis, peegeldades ühtaegu ka toonast komplitseeritud suhtlemist välismaailmaga.

Seda lugu olen ammu kuulnud, ei mäleta, kuidas see täpselt oli ja kes rääkis. Igatahes oli nii olnud, et ema oli haige olnud ja poeg Ameerikast saatnud talle kogu aeg rohtu. Ükskord oli jälle pakk tulnud ja pakis hallikas pulber. Ema oli siis seda ikka võtnud, aga lõpuks oli kiri järgi tulnud, et see on poja või kellegi sugulase – täpselt ei mäleta – tuhk kodumaa mulda

¹⁶ James Davies **Douglas**, *Death Ritual and Belief The Rhetoric of Funerary Rites* (London: Continuum International Publishing Group, 1997); James Davies **Douglas**, *Brief History of Death* (Oxford: Blackwell Publishing, 2005).

¹⁷ Autoritele teadaolevalt ei aktsepteeri vene õigeusu kirik (Moskva Patriarhaadi Eesti Õigeusu Kirik) krematsiooni tänaseni ning artikli empiiriline materjal ei puuduta seetõttu ka Eestis elavaid õigeusklikke. Eestivenelastega sel teemal vesteldes ei ole artikli autoritel õnnestunud saada krematsiooni pooldavaid seisukohti. Teisalt Eesti Apostlik-Õigeusu kirik krematsiooni kuuldavasti kuigivõrd aktsepteerib. Näiteks kihnlased on õigeusklikud ning nendega vesteldes (intervjuud M. Kõivupuu valduses 2012, 2014) on krematsioon mõningatel juhtudel vastuvõetav, kui selleks on mõjuvad põhjused: kui näiteks kihnlane sureb väljapool kodusaart (nt välismaal, Tallinnas), kuid soovib saada maetud Kihnu kalmistule, aga surnukeha transport osutub problemaatiliseks. Sellisel juhul otsustatakse tuhastamise kasuks ja kodukalmistule maetakse tuhaurn.

¹⁸ Ajastuomaselt ei olnud võimalik lahkunud lähedase tuha kodumaale ametlikult saata, selleks tuli kasutada mitteametlikke võimalusi, nt saata toidupakke vms.

¹⁹ Eda **Kalmre**, „Vorstivabrikutest kassitoiduni ehk mõnda linnalugudest“ – *Mängult. Päriselt*. Tänapäeva folkloorist, 2. Toim Mare Kõiva (Tartu: Eesti Keele Instituut, 1996), 139–140.

matmiseks. Ma ei tea, mis see ema siis tegi, kas suri ka selle ehmatusega ära või.²⁰

Niisiis saame postsotsialistlikus Eestis hakata tuhatumatusse levikust kõnelema „muu maailmaga võrreldes” ca 100-aastase hilinemisega – alates 1990ndatest, täpsemalt siis aastast 1993, kui Tallinna krematooriumis (mis on üksiti ka Baltimaade esimene)²¹ alustati lahkunute kremeerimist²². Ka Eestis, nagu mitmel pool mujal maailmas, hakati tuhatumist propageerima suuresti seetõttu, et kirstumatusse ei ole piisavalt matmis-kohti, uute kalmistute rajamine või vanade laiendamine on problemaatiline ning kirstumatus on kallid.²³ Tänapäeval tuhatatakse ka need surnud, kelle isik on küll teada, kuid kelle omaksed ei soovi oma lahkunud lähedase matuseid korraldada või kelle omakseid ei õnnestu leida.²⁴ Lahkunud, kelle isikut ei õnnestu kindlaks teha, maetakse, et omastele jääks võimalus laip DNA abil tuvastada²⁵ ning seejärel soovi või võimaluse korral ka ümber matta või olemasolev hauakoht tähistada.²⁶

1997. aastal avati Tallinna Krematooriumi osakonnana Tartu Krematoorium, mis oli kolmas krematoorium Baltimaades. Sealtmaalt on Eestis

²⁰ Riikliku Kirjandusmuuseumi kogu II 455, 479/80 (4) < Tallinn (1993).

²¹ Tallinna krematooriumi kodulehekülj: <http://www.krematoorium.ee/tallinn/ee/cremation> (10.02.2014).

²² Kümme aastat hiljem, 2013. aastal, tegutseb Eestis neli krematooriumi, kus asub kokku kuus kremeerimisahju.

²³ Kremeerimise kui uue matmispraktika kasutuselevõtt ületab uudisekännise ka tänapäeval. Näiteks pälvis meedia tähelepanu Jaapani keiser Akihito soov iseend ja oma abikaasat keisrinna Michikot pärast surma kremeerida lasta. Kuigi nn tavaliste inimeste kremeerimine on Jaapanis üldlevinud matmispraktika, ei ole seda keisrikojas viimased 400 aastat praktiseeritud. Keisrile tegevat muret ruumipuudus Tokyo kuninglikul kalmistul (<http://www.postimees.ee/2598350/jaapani-keiser-murrab-sajandeid-vanamatusetava> (06. 05.2014)).

²⁴ 2004. aastaks oli tuhatumatusse osakaal ületanud 25% piiri kõigist matustest kokku. Tallinnas tuhatati 2003. a 2848 surnut, neist 345 kodutut (matjate ja omasteta). 750 urni maeti väljapoole Tallinna. Tartus tuhatati 2003. a 1173 inimest (Tallinna Kalmistute arengusuunad aastani 2012. Arengukava koostas AS Pöyry Entec, Tallinna Linnavalikoguga poolt vastu võetud 20.12.2004, vt <https://www.riigiteataja.ee/akt/837050>). 2011. aasta novembri seisuga andis Tallinna Krematoorium teada, et kirstu- ja põletusmatuste suhe on pooleks. Tartu kalmistuid haldava Tartu linna asutuse Kalmistu ja Tartu Krematooriumi andmetel jõudis Tartus tuhatumiste arv 50%-ni aastal 2010, mil 1010 matusest 505 olid põletusmatused.

²⁵ Enne matmist võetakse surnukehalt vereproov, mida säilitatakse aastaid.

²⁶ Tallinnas korraldab tundmatu või omasteta surnu matmise Tallinna Keskkonnaamet.

lahkunud lähedaste kremeerimine – ja seda eriti just viimastel aastatel – pidevalt, et mitte öelda hüppeliselt kasvanud ning praeguseks on kirstu- ja tuhastusmatuste arv suuremates Eesti linnades (Tallinn, Tartu, ka Jõhvi) suhteliselt võrdne.

On tähelepanuväärne, et kuigi lahkunute tuhastamisega alustati Eestis juba 1990ndate alguses, rajati esimene kolumbaarium oluliselt hiljem, alles 2006. aastal Tallinna Metsakalmistule, kuhu oli kavandatud 257 kohta tuhaurnide paigutamiseks. Varem maeti tuhaurnid perekonna hauaplatsidele või kalmistul spetsiaalselt urnimatuste tarvis eraldatud sektorisse. Seda muidugi juhul, kui omastel oli üldse soov lahkunud lähedase tuhk kalmistule matta. Ka esimene tuhapuisteala rajati Tallinna Metsakalmistule.

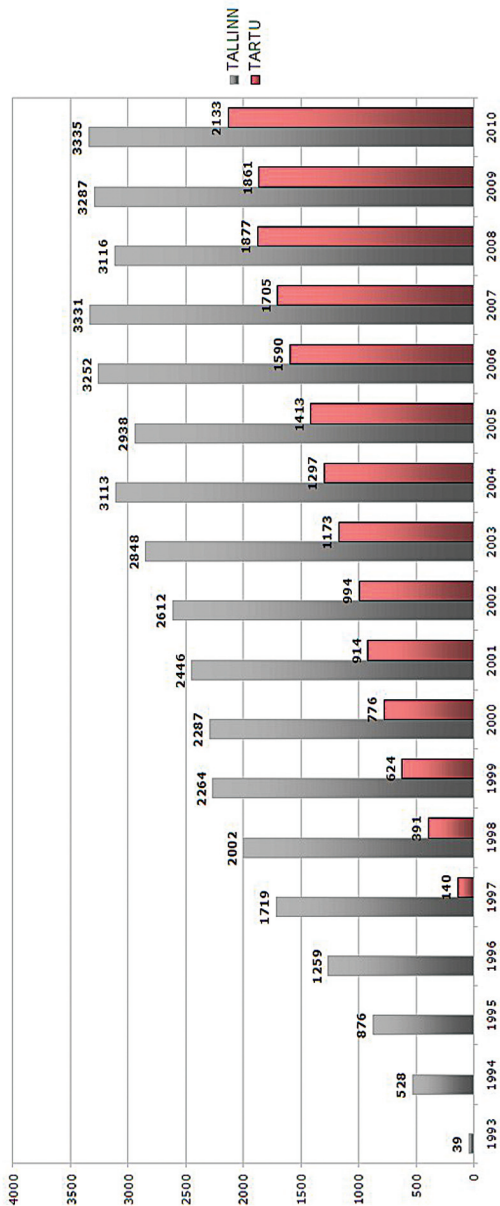
Maal ja väiksemates asulates domineerib Eestis seni erinevatel põhjustel veel kirstumatus. Lisaks emotsionaalsetele põhjustele skaaladel „krematsioon meeldib – ei meeldi“ ja „krematsioon on (emotsionaalselt/psühholoogiliselt) vastuvõetav või pole seda“ suurendavad tuhastusmatuste arvu Eestis väga erinevad, näiliselt n-ö teemavälised tegurid, esmajoones ühiskonna järsk sotsiaalne kihistumine taasiseseisvumisjärgsel perioodil ning muutused peremudelis (nn kärpperede teke; üleilmastumine – abielud eri rahvuste esindajate vahel; põlvkonnad ei ela enam koos samas riigis jms). Urnimatuse kasuks otsustavad pigem noored inimesed, kusjuures see valik ei sõltu asjaolust, kas lahkunu on noor või eakas inimene.²⁷

Ka vanema põlvkonna valikut krematsiooni kasuks mõjutab paljuski järeltulijate elustiil (noored ei ole enam paiksed; nad ei soovi endid siduda hauaplatside hooldamisega):

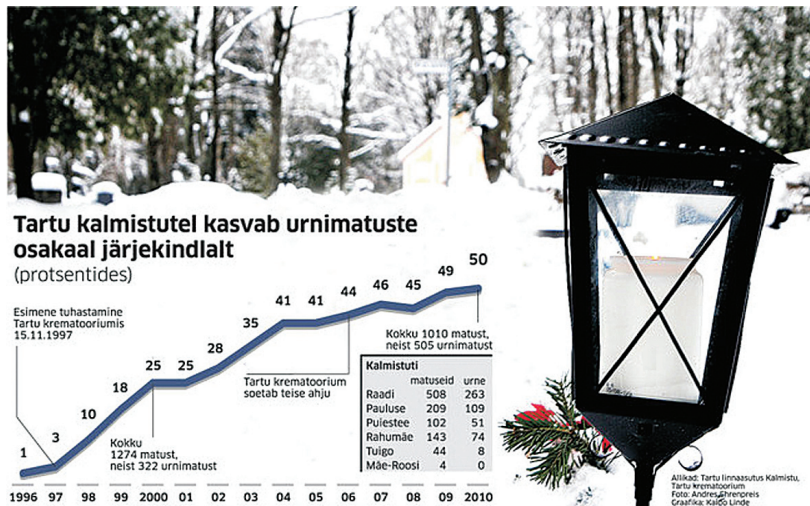
Paljud inimesed on põhjendanud, et nad ei taha, et nende omastel või lastel oleks kohustus seda hauda hooldada. Ja see on üks praktiline põhjendus, miks inimesed tahavad võimalikult steriilselt, neutraalselt oma hauaplatsi näha. Nad mõtlevad mitte enda, vaid selle kultuurilise muudatuse peale, et lapsed ei jäägi ju koju. Nad lähevad, kes Austraaliasse, kes Ameerikasse, et kes siis tuleb minu hauaplatsi hooldama, et kasvab võssa jne (M, 43; 2011).

²⁷ Intervjuu Tartu Kalmistu juhataja Aime Pärnaga; <http://tartu.postimees.ee/372193/juba-pooled-tartlased-lahevad-hauda-urnis> (12.05.2014)

TUHASTAMISTE ARV TALLINNA JA TARTU KREMATOORIUMIS

Joonis 1. Tuhastamiste arv Tallinna ja Tartu Krematooriumis. Allikas: Tallinna Krematooriumi koduleheküljel <http://www.krematoorium.ee/tallinn/ee/cremation> (10.02.2014).

Joonis 2. <http://tartu.postimees.ee/372193/juba-pooled-tartlased-lahevad-hauda-urnis> (12.05.2014)

Täheldatavad on ka muutused lahkunute mälestamise praktikates ja soovis saada maetud oma lähedaste juurde. Hauaplats kalmistul ei ole enam füüsilise ruumina keskne koht lahkunu meenutamiseks ja mälestamiseks, samuti ei ole nooremate inimeste jaoks oluline saada maetud kodumaa mulda.²⁸ Kalmistu kui füüsiline ruum ei ole enam erilisel väärtustatud, see hoiak on tunnuslik pigem paiksetele rahvastele.²⁹

Ja tegelikult ka see koht ei ole oluline /--/ Ma siia maani arvan, et see ei ole minu jaoks oluline, et mina saaksin kodumaa mulda. Minu jaoks oleks

²⁸ Selle artikli viimistlemise ajal avaldas tuntud teleajakirjanik Marko Reikop ajalehe Õhtuleht vahendusel soovi, et tema tuhk puistataks linnaruumi: „Ma tahaks, et mu tuhk visataks laiali, kas või hullude päevade kilekotis, aga mitte merre või mõnda looduskaunisse metsatukka. [- - -] Mina tahaks kesklinna. See pole küll vist seadusega lubatud, aga kui mingi teispoolsus on olemas, siis ma tahaksin olla kesklinnas, et inimesi näha. Inimesed on mulle alati meeldinud ja tahaksin olla nende keskel, mitte ükski kuskil pimedas metsatukas.“ – <http://www.ohtuleht.ee/596816/marko-reikop-kui-ma-suren-siis-tahan-et-mu-tuhk-visataks-kesklinna-laiali> (28.09.2014).

²⁹ Kalmistust kui kodupaiga sümbolist Siberi eestlaste näitel on kirjutanud ülevaatliku käsitluse Aivar **Jürgenson**: <http://www.folklore.ee/tagused/nr25/jyrgenson.pdf> (06.08.2014).

täiesti okei, kui kuskil välismaal mind kremeeritakse ja kuhugi see tuhk sinna, vastavalt nendele kommetele, maha maetakse, sest minu jaoks ei ole see nii oluline, mis juhtub selle kehaga. (N, 31; 2009).

Tuhastusmatuse korraldamine Eestis on suhteliselt uus matmispraktika, mis võib põhjustada – ja sageli ka põhjustab – sugulastevahelisi pingeid. Vanem, 50+ aastatesse jääv põlvkond, kes elab pigem maakohtades või väikestes linnalistes alevites, kus kremeerimine on pigem erand (kremaatooriumid asuvad kaugel linnas ning surnukeha transport sinna on kulukas ja keeruline, samuti pole erilisi probleeme hauaplatside hankimisega), pooldab kirstumatust koos sinna juurde kuuluvate põlvest põlve pärandatud traditsiooniliste kombetalitustega. Nooremad, linnas elavad inimesed eelistavad pigem tuhastamist.

Läbiviidud intervjuudest selgus, et sageli ongi kremeerimise peapõhjuseks omaste tagasihoidlikud majanduslikud võimalused lahkunud lähedasele kirstumatust korraldada, mitte niivõrd maailmavaatelised või filosoofilised arusaamad surmast ja matustest. Kui eakas inimene sureb kodukohast kaugemal (nt linnas), on kulukas korraldada surnukeha transportimine kodukalmistule. Mugavam on linnas korraldada tuhastamistalitus ja hiljem tuhauri rituaalselt kodukoha kalmistule matta.

Kuid lahkunu tuhastamisega seoses tuleb sageli ette ka põlvkondadevahelisi erimeelsusi ja konflikte – vanemal põlvkonnal on omad arusaamised kombekohastest matustest, noorematel omad.

2007. aastal olin Pärnus lähedase sugulase matustel. Keskealise naise tuhk puistati tema enda soovil lähimate omaste poolt, kelleks olid elukaaslane ja poeg, muulil merre. Selline teguviis tekitas vanemate sugulaste seas ägedat vastumeelt – pole kalmu, kuhu viia tähtpäevadel lilli, kus kadunut meenutada ja mälestada. Ka tundsid vanemad sugulased endid kõrvaljätuna, kuna nendega probleemi eelnevalt ei arutatud ning samuti ei olnud nad kutsutud tuhapuistamise-rituaali juurde. Perekonna hauaplatsile paigaldati mõni aeg hiljem mälestusplaat, kus on kirjas lahkunu nimi ja eluaastad, et oleks võimalik seal soovi korral lahkunut kombekohaselt meenutada ja mälestada. Lahkunu noorem õde suri väikelapse-eas Siberis ning ka tema mäletuseks on hauaplatsile paigaldatud mälestustahvel.³⁰

³⁰ Marju Kõivupuu perepärimus.

KREMATSIOON – (UUS)PAGANLIK, KRISTLIK VÕI ILMALIK MATMISKOMME?

Täna rääkisid meie passija (Puhja) ja minu ämm (Rõuge) surnute kremotseerimisest. Ämm arvas olevat nõus lasta ennast kremotseerida, kuid passija – Täte – oli kangesti selle vastu. Tema olevat vanaseaduse inimene, kes usub surnute ülestõusmisse. Põlenud või põletatud surnu ei tõuse aga enam üles. Ämm vaidles vastu: „Minä sedä ei olõ’ kuulu! See ei piä üless tõusma, kelle tsiga om ärä söönü”.³¹

Enne II maailmasõda oli Eesti Vabariigis kremeerimine kui matmispraktika tõenäoliselt siiski kuigivõrd tuntud kas haritumate ja/või majanduslikult jõukamal järjel olevate inimeste hulgas, millele osutab ka ülaltsiteeritud 1933. aastast pärit, kuid suhteliselt haruldane üleskirjutus Eesti Rahvaluule Arhiivist. Jaan Kross kirjeldab oma koolipõlve mälestustel baseeruvast romaanis „Wikmani poisid”³² koolidirektor Wikmani³³ surma ja matuseid. Jaan Krossi romaanis sureb Wikman Viinis operatsioonilaua, tema põrm kremeeritakse ja tuhk maetakse urnis Rahumäe kalmistule:

„Kuule, oli mis ta oli, aga sulle jagas ta kahel aastal ilma rahata suppi. Sa peaksid homme minema ja viskama oma kolm peotäit tema puusärgi kaane peale.“ – „Tal polegi puusärki. Paljas tsinkurn,“ ütles Riks. „Noh, siis selle urni peale või mis selle nimi on.”³⁴

Romaani põhjal tehtud telelavastuses³⁵ aga puistatakse Wikmani põrm kõrgelt pankrannikult merre ja tuulde.

Põletusmatuse kui nn „vanade eestlaste” või „viikingite kombe” taastamise idee käis meedia vahendusel avalikult välja Erik Arro, kes soovis hakata Muhumaal Pallasmaa rannas lahtise taeva all, vabas looduses tule-

³¹ Eesti Rahvaluule Arhiiv I 7, 36 (18) < Rõuge kkk (1933).

³² Jaan Kross, *Wikmani poisid* (Tallinn, Eesti Raamat), 1988.

³³ Direktor Wikmani prototüübiks on legendaarne haridustegelane ja koolijuht Jakob Westholm (1877–1935).

³⁴ Kross, *Wikmani poisid*, 223.

³⁵ „Wikmani poisid“ on 1995. aastal Eesti Televisiooni „Teleteatris“ tehtud 12-osaline sari Krossi samanimelise romaani ainetel, lavastajaks Vilja Palm.

riidal surnuid põletama.³⁶ Selle ideega tuli ta avalikkuse ette Tulematus OÜ nime all 2009. aastal, tuginedes mh ka Indias levinud surnute põletamise praktikale. See idee ühiskonnas positiivset vastukaja ei leidnud. Küll aga on põletusmatuse teemat arutatud Maavalla koja kodulehel asuvas rubriigis „Mokalaat“ ja nii mitmelgi seal sõnavõtnul on ettekujutus või soov, milline peaks nende põletusmatus lahtise taeva all välja nägema:

Kui minu suremise aeg kätte jõuab, tahan, et mu keha ei puudutaks ega löiguks võõrad inimesed. Soovin, et mu lapsed-lapselapsed kannavad meie talu nurmele kuuri alt kuivadest puudest paraja riida ning asetavad mind pestuna ning rahvariidesse riietatuna sellele. Kaasa tuleb mulle panna nuga, kirves, hõberaha, kaseviht ja veel mõned asjad, mida võõrad ei pea teadma. Põletamisest jäänud luud ja tuhk tuleb viia koos kaasa pandud esemete jäänustega järgmisel päeval meie küla hiide ning katta kividega. Matusteks tuleb tappa mullikas ning kõigil peab olema rohkesti süüa ja juua. Mu sõbrad ja tuttavad olgu matusel rõõmsad, laulgu ning mängigu pilli. Omal ajal suremine on loomulik asi ja teise ilma tuleb minna rõõmsalt ja kerge hingega.³⁷

Kui mujal maailmas oli luteri kirikutes surnute kremeerimine üldlevinud matmispraktika,³⁸ siis 1990ndate alguses ei olnud Eestis luterlikus „Agendas“ tuhastusmatus veel aktsepteeritud, kuid nüüdseks on sinna sisse viidud muutused, mille kohaselt vaimulik talitus toimub kas vahetult enne lahkunu tuhastamist, urni matmisel või ka mõlemal juhul. Taasiseseisvunud Eestis võttis luterlik kirik krematsiooni suhtes aktsepteeriva seisukoha nn Välis-Eesti, eeskätt Rootsi kiriku eeskujul³⁹:

1990ndate aastate alguses pidi kirik urnimatusesse suhtumist kuidagi käsitlema. Eesti luterliku kiriku puhul on see, et me ei ole midagi ise välja mõelnud, sest seda on juba käsitletud Välis-Eesti kirikute praktikas. Me

³⁶ <http://www.ohtuleht.ee/317401/muhumaal-hakatakse-surnuid-poletama> (02.08.2014).

³⁷ <http://www.maavald.ee/mokalaat/index.php?topic=91.0> (08.08.2014).

³⁸ Tarmo **Kulmari** kommentaar: näiteks Toronto Peetri kiriku eesaias on kaunis vabaõhu kolumbaarium – terve müüritäis matuseurne vist juba 1970ndatest alates kuni tänini, kõik ilusti nimeplaatide taga.

³⁹ 1966. a Stockholmis välja antud „Kirikuliikme käsiraamatu“ järgi ei ole krematsioon kristliku maailmavaatega vastuolus: „Side mullaks ja tuhaks saanud põrmuga ja ületõusmise-ihuga ei ole materiaalne, sestap ei keela kirik surnu põletamist.“ – *Kirikuliikme käsiraamat* (Stockholm: EELK Stockholmi kogudus, 1966), 174.

oleme üle võtnud sealse suhtumise urnimatustesse, mis on aktsepteeriv.⁴⁰

2009. aastal EELK „Kirikukäsiraamatu“ osana ilmunud „Talituste käsiraamat“ sisaldab urnimatustele pühendatud peatükki, kus antakse soovitusi, millised liturgilisi tekste sel puhul sobiks kasutada. Krematsiooni soovitatakse korraldada üheosalise tuhastusmatusena kirikus või kabelis, mille lõppu märgib puusärgi viimine pühakojast tuhastamisele. On lisatud, et pärast tuhastamist võib urni matmine toimuda samuti vaimuliku talituse saatel, kuid pühitsetud mulla panek tuleks läbi viia kirikus või kabelis enne lahkunu tuhastamisele viimist.⁴¹ Kui paljudes maades ostetakse puusärg surnule ka tuhastusmatuse puhul, siis Eestis piirduakse tuhastusmatuse puhul üldjuhul vaid kirstu laenutamisega tseremoonia tarbeks. Tuhastusmatusele ei ole ka kombeks tuua lilli ega leinapärgi. Ajalehes ilmunud surmakuulutusele või matusekutsele lisatud mäрге – palume lilli ja pärgi mitte tuua – on märgiliseks teadaandeks leinajatele, mis liiki matusega on tegemist, ilma et sellest tarvitseks suuremas ringis eraldi juttu teha.⁴²

Eestis on tuhastusmatuse puhul võimalik valida laias laastus kolme kombetalituse vahel:

- 1) kui lahkunu ärasaatmine toimub leinamajas / avalikus ruumis avatud või suletud kirstu ümber, lõpeb matusetalitus leinajate lahkumisega ning lahkunu toimetatakse kremeerimisele. Kui tegemist on kristlasega, toimub samas ka mullapanek;
- 2) surnu tuhastatakse enne tseremooniat ja kirstu asemel on leinatalituse ajal kabelis vms sobivas ruumis urn lahkunu tuhaga;

⁴⁰ Aliis **Kiikeri** intervjuu Anti Toplaanega 2011. aastal.

⁴¹ *Kirikukäsiraamat. Agenda. III, Talituste käsiraamat* (Tallinn: EELK Konsistoorium, 2009), 159–214.

2014. aasta alguses toimus leinatalitus, millele järgnes kremeerimine, ühes ülikoolis, kus vaimulik asetas kolm peotäit mulda kirstule. Kuna paljud kohalviibinutest esitasid selle rituaali kohta küsimusi ja ütlesid, et nad pole midagi niisugust kunagi varem näinud, võib sellest järeldada, et teave kristliku kremeerimistalituse rituaalide kohta ei ole kuigi laialt levinud.

⁴² Kui tegemist on avaliku elu tegelasega, kelle ärasaatmine toimub nt asutuse aulast, siis on sellise ruumi leinaruumiks dekoreerimine olnud teemaks, kui tegemist on tuhastusmatusega. Tavaarusaama kohaselt tuhastusmatuse puhul lilli ja pärgi ei tooda, ilma lilledeta aga mõjaks ruum kõledalt. Vastavat teenust – leinaruumi dekoreerimine – nn matusekeskused seni teadaolevalt Eestis aga (veel) ei paku.

- 3) urnimatus viiakse läbi vaimuliku või ilmaliku matja eestvõttel kalmistul.

Olenevalt lähedaste soovist ja võimalustest on pärast tseremooniat korraldatud suurem või väiksem peielaud.

Tuhaurni väljastamine ei ole Eestis vastupidi teistele Euroopa riikidele seaduslikult reguleeritud ja selle saab matuseteenuseid pakkuvast asutusest kätte lähedas(t)ele sobival ajal. Lahkunu tuha võib nn matusekeskusest saada kätte suhteliselt ruttu, seda kui eriti kvaliteetset teenust reklaamivad ka tuhastusteenuse pakkujad⁴³: „Tuhastusteenuse tellijale garanteerime sellega kvaliteedi, tuha võib kätte saada juba paari tunni pärast.“⁴⁴

Küll on aga kalmistuseadusega reguleeritud tuhaurni/tuha matmine hauaplatsile või tuha puistamine selleks ettenähtud tuhapuistealale.⁴⁵ Ülejäänud viisid lahkunu tuhaga ümberkäimiseks (merematus, puistamine loodusesse, säilitamine perekonnaaltaril vms) ei ole Eestis seadusega reguleeritud. Juba 1999. aastal kirjutas ajakirjanik Jaan Väljaots,⁴⁶ et Eesti vajaks hädasti seadust, mis tõmbaks selge piiri põrmu suhtes aksepteeritava ja lubamatu käitumise vahele, tuues näiteks naise, kes võitles oma manalasse läinud elukaaslase lahutatud naise ja lastega, et viimased matakseid urni mehe suguvõsa hauaplatsile, mitte ei hoiaks seda kodus. Ekstreemseks näiteks on ajakirjanik Roometsa kirjeldus eakamast

⁴³ Kremeerimisteenuseid osutavad ettevõtted teevad vahet põletus- ja tuhastusteenuse vahel. Põletamisel ei jää tuhka, mida omanikule tagastada. Artikli kontekstis ehk emotsionaalselt sobimatu märkus, ent vahetegemine (kas põletus või tuhastus) on mõeldud lemmikloomaomanikke silmas pidades.

⁴⁴ Matusebüroo Kristin koduleheküljelt: <http://www.kristin.ee/html/index.php?module=ContentExpress&func=display&ceid=57&bid=20&btile=MEN%DC%DC&meid=55> (21.10.2013)

⁴⁵ Mõned väljavõtted kalmistuseadusest. Paragrahv 13 lõige 4: „Surnu tuh� maetakse hauaplatsile urniga või ilma sellela. Urnihaua sügavus maapinnast peab olema vähemalt 1 m“; paragrahv 15: „Tuha puistamine puistealasse: (1) Tuha puistamise toimingut registreerib matja kalmistu kontoris. Kalmistu haldaja kannab kalmistute registrisse surnu ja matja andmed ning toimingut kuupäeva. (2) Tuhk puistatakse selleks ettenähtud maa-alale kalmistu haldaja esindaja juuresolekul. (3) Tuha puistamise korral ei vormistata kasutuslepingut. (4) Tuhapuistealale on hauatähiste paigaldamine keelatud. Tuhapuistealale võib surnu mälestamiseks lilli ja küünlaid asetada ainult selleks ettenähtud kohta. (5) Tuhapuisteala hooldab ja heakorrastab kalmistu haldaja.“ (<https://www.riigiteataja.ee/akt/421052013039> (12. 05. 2014)).

⁴⁶ Jaan Väljaots, „Surnud vajavad seaduslikku rahu“ – *Õhtuleht*, 01.11.1999. (<http://www.oh tuleht.ee/85265>, (15.03.2011)).

lesknaisest, kes personifitseerib tuhaurni: naine magab, poodleb, jalutab, tähistab sünnipäevi jm pühi kujutletava abikaasaga, leides, et mees on küll surnud, kuid see ei takista kooselu jätkamist tema põrmuga: „Aili arvates tema 32 aastat kestnud abielu kestab tänaseni, ainult kooselu vorm on muutunud. Elu olevat selles mõttes rahulikum, et tuhastatud mees ei võta viina ega nori tüli.“⁴⁷

Sellist käitumist, kus tuhaurni ei maeta maha, on tauninud ka vaimulikud ning hingehoidjad, pidades urni hoidmist kodus lõpetamata leina märgiks. Hingehoidjad on arvamusel, et lein ei saa lõppeda enne, kui kadunu põrm on leidnud koha viimses puhkepaigas.⁴⁸ Sama meelt on ka Eestis tegutsevad sensitiivid ja tervendajad:

Oli selline juhtum, kus naine magas üle aasta voodis, urn mehe tuhaga oli tema kõrval. Naise sugulase jutust selgus, et abikaasa eluajal elasid nad nagu kass ja koer, mingit läbisaamist polnud. [- - -] Esimese asjana sai urn surnuaias maha maetud, siis hakkasid asjad paremuse poole minema.⁴⁹

Ka artikli autorite kogutud intervjuud kinnitasid, et tuhaurni kodus hoidmine võrdsustub elavate jaoks emotsionaalselt üldjuhul nn lõpetamata leina ehk siis lõpetamata siirderituaaliga, mis jätab lahkunu liminaalsesse seisundisse ja mõjub elavatele depressiivselt, tuues kaasa tervisehäireid või üleloomuliku kogemist (surnu ilmutab ennast unedes, kummitab jms). Mõned näited:

Ma nägin ööse L-i unes. Ta ei rääkinud midagi, aga oli justkui natuke pahane. Ma arvan, et ta tahtis öelda, et matke mind juba maha.“ (M, 33; 2011)

Kaugem sugulane suri talvel ja soovis enne seda, et ta tuhastatakse ning tuhk merre puistatakse. Kuna lapsed ja sugulased arvasid ikkagi, et peaks ootama suveni ning siis alles viima urni kaugele esivanemate kõrvale, siis hoiti seda kodus. Surnud naise lapselaps aga hakkas varsti vanematele

⁴⁷ Kaja **Roomets**, „Lesknaine Aili: Elan jah koos mehe urniga, aga see ei ole teiste asi!“ – *Õhtuleht*, 05.03.2011; <http://www.oh tuleht.ee/417026/lesknaine-aili-elan-jah-koos-mehe-urniga-aga-see-ei-ole-teiste-asi> (29.09.2014).

⁴⁸ Heli **Salong**, „Hannes Nelis: võtke aega hingedeaja jaoks“ – *Meie Maa*, 07.11.2008 (<http://www.meiema.ee/index.php?content=artiklid&sub=6&artid=26861&term=kirik> (15.03.2011)); Valve **Raudnask**, „Tee käidud, elu elatud“ – *Elukiri*, 11 (2010) (<http://www.elukiri.ee/1110/esileht/10076363.php>, 02.02.2011))

⁴⁹ Roomets, „Lesknaine Aili: Elan jah koos mehe urniga, aga see ei ole teiste asi!“.

kurtma, et ei saa oma toas magada, sest vanaema (surnud naine) käib kogu aeg tal seal ning segab. Nõnda roniski laps igal öhtul vanemate vahele voodisse magama. Loomulikult oli tal oma vanaemaga ka enne surma tugev ja tihe side ning oma välimuseltki oli laps oma vanaema moodi. Samas käis suguvõsas tihe võitlus vanemate ja nooremate vahel, kuidas tuhaga toimida. Surnud naise öde soovis teda ikkagi kombekohaselt matta mulda, aga lapsed soovisid ikkagi ema soovi kohaselt toimida. Lõpuks nad otsustasid, et osa visatakse merre ja osa maetakse urniga maha. Kuna surnu soovi pole rahuldatud, käib ta minu teada ikka veel lapselapse juures, kes teda ainukesena näeb. Igaüks saab vist selgelt aru, milles siin probleem on. Kuni surnu soovi ei täideta, ei muutu vist miski.⁵⁰

Eestis on küllalt levinud praktika seegi, et kahjuks ei tulda lahkunu tuhale krematooriumi järele. Seda teemat on aeg-ajalt tõstatatud ka ajakirjanduses või suhtlusportaalides. Põhjusi, miks seda ei tehta, on erinevaid – alates majanduslikest (väidetavalt on matuste korraldamine kallid; kärgperede puhul ei suuda pereliikmed otsustada, kes konkreetselt peab matustega tegelema või kandma matustega seotud kulud; matuseid kui rituaali ei peeta vajalikuks jne) lõpetades pragmaatiliste ja emotsionaalsete põhjustega: lahkunu tuhka ei samastata lahkunuga, kelle säilmete eest tuleks rituaalselt hoolt kanda; (noortel) lähedastel või järeltulijatel puuduvad varasemad matuse korraldamise kogemused ja nad lükkavad matusetalitust määramata ajaks edasi, kuid tuhaurni koju tuua ei soovi, sest tuhaga „ei juhtu midagi“, kui ta seisab mõnda aega krematooriumis „hoiul“ jms.

Paar nädalat tagasi tuli inimene järele urnile, mis seisis meie majas kaheksa aastat. Meil ei sobinud temalt küsida, miks alles nüüd, ütleb Rohtla. [- -] Tartu krematooriumi direktori Andres Tõnissoo sõnul seisab nende asutuses paarkümmend tuhaurni, mis ootavad äraviimist. Mõned pärinevad 1997. aastast.⁵¹

Probleem algas siis, kui tuhk ära tuli tuua. Ämm keeldus tuhaga tegelemast. Ta koguni ei tahtnud seda oma ja kadunukese ühisesse koju. Ta on väga ebaskklik, sellepärast võib-olla, et ei taha surnud inimest oma koju. Poegadel ei olnud korraga kummalgi aega, huvi või ma ei tea, mida. Minul

⁵⁰ <http://naistekas.delfi.ee/foorum/read.php?79,9509879> (12.03.2014).

⁵¹ <http://www.postimees.ee/1488279/sajad-tuhaurnid-ootavad-krematooriumides-omakseid> (10.02.2014).

oli sel ajal juba suur rase kõht ees ja autojuhilube ei olnud, aga lõpuks olin justkui ainus, keda see tuhk huvitas, nii et ütlesin, et lähen toon selle nüüd bussiga nr 5 Annelinnast ära ja tõstan oma raamaturiivi peale. Matan maha ka, kui te ise hakkama ei saa. Selle peale hakati ennast ikka liigutama ja tuhk jõudis ikkagi väarikamal viisil kadunud papa töötuppa, ämm ja üks poegadest töid.⁵²

Minu jaoks on see tuhastamine nii võõras. Tuhastamise korral lõppeb minu ja kadunukese vaheline suhe hetkest, kui ta ahju kaob. See urn ja tuhk on kõik raha teenimise eesmärgil. Ja minu meelest on eriti totter seda tuhapotti matma hakata. Sama hea oleks maha mätta näiteks kadunukese king või kohvitass. See on sümboolse tähendusega. Et sul oleks, kuhu hiljem lilli viia. Samas võid sa ka näiteks oma koju, lillepeenrasse, istutada kadunukese lemmiklilli ja neid hooldades mõelda lahkunule. Muide, väga paljud omaksed ei lähegi oma tuhapotile hiljem järele. Mis on veel ekstranõme.⁵³

Kristlik kirik on otsustanud võtta koguduseliikmete tuhaurnid oma hoole alla. 2012. aastal avati kolumbaarium Tartu Pauluse kiriku krüptisaalis, mille pühitsetid sisse peapiiskop Andres Põder ja praost Joel Luhamets. Pauluse kiriku kolumbaariumis on tuhaurnide jaoks 250 boksi. Igasse neist mahub seitse urni. Luhametsa sõnul on kiriku kolumbaariumisse matmisel üks tingimus – inimene peab olema kristlikult ristitud ja maetud. Kas ta on seejuures luterlane, katoliiklane või õigeusklik, pole oluline.⁵⁴ Lisaks sellele on veel ühisurn, et ka inimestel, kellel ei ole omakseid, oleks võimalik kirikus oma viimane puhkepaik leida.⁵⁵ Tori kirikus on samuti kolumbaarium, kuid seal on urnisein mõeldud eeskätt neile, kes on võidelnud Eesti riikliku iseseisvuse eest, olnud seotud kaitseväge ja vabadusvõitlusega.

Samuti on tehtud ettepanekuid, et urnimatused oleksid lubatud kirikuaedades, kuhu teadupoolest Põhjasõja ajal katkupepidemia hirmus Katariina II korraldusel matmine keelati. Nii näiteks on Keila kirikuaed

⁵² <http://naistekas.delfi.ee/foorum/read.php?25,7334761> (10.02.2014).

⁵³ http://www.perekool.ee/index.php?id=36679&class=forum_schnell&action=view_post&post=6061121 (10.02.2014).

⁵⁴ <http://www.ohtuleht.ee/504351/kirik-votab-lahedasteta-kristlaste-tuhaurnid-oma-hoole-alla> (10.02.2014).

⁵⁵ <http://w3.ee/openarticle.php?id=1465259&lang=est> (10.02.2014).

avatud tuhaurnide matmiseks juba viimased 20 aastat ja inimesed on seda võimalust ka kasutanud. Tallinna Toomkoguduse õpetaja Urmas Viilma sõnul on kirikuaeda matmine ka emotsionaalselt vastuvõetavam, odavam ja ilmselt ka muinsuskaitseks sobivam.⁵⁶

Laiema avaliku meediadiskussiooni objektiks on tuhastusmatus saanud alates 2007. aastast. Teema aktuaalsust kinnitavad nii Eesti meedia jätkuv tähelepanu krematsiooniga seonduva teemaderingi vastu kui ka tuhastamisteemalised *on-line* vestlusringid, kus arutatakse religioosete, pragmaatiliste, emotsionaalsete jt teemasse puutuvate aspektide üle, küsitakse teavet tuhastusmatuse organiseerimise kohta ning käitumisjuhiseid neilt, kellel arvatakse olevat või on juba mõningaid kogemusi tuhastusmatuse korraldamisega:

Tahaksin teada kuidas ja mis kombed-tavad on urni matuse läbiviimisel olulised. Endal on ees selle kurva ürituse organiseerimine. Tahaksin, et see oleks lihtne ja ilus.⁵⁷

VEE- JA MEREMATUS

Mina tahan, et te minu tuha puistaksite laeva pealt merre! (M, 65; 2012)

Teadaolevalt on rituaalseid vettematmisi maailma erinevate rahvaste matmispraktikas tuntud juba esiajaloolisel ajal. Eesti rahvapärimuse kohaselt on vette (sohu) maetud (uputatud) eluheidikud või soovimatud lapsed.⁵⁸ Meremeestel tekkis vajadus merematuse järele pikkadel reisidel. Nagu endistel aegadel, on ka praegu meremeestel merematus keelatud vaid juhul, kui tegemist on kuriteo ohvriga või kui inimese surma põhjus ei ole teada.⁵⁹ Meremeeste merre matmise juurde kuuluvad samuti kindlad rituaalid, mis, nagu teisedki matusekombed, on aegadel jooksul muutu-

⁵⁶ Madis Jürgen, „Urnimatus kirikusse – kas uus tulevikutrend“ – *Eesti Ekspress*, 23.01.2014 – <http://ekspress.delfi.ee/news/paevauudised/urnimatus-kirikusse-kas-us-tulevikutrend?id=67660503>, (25.08.2014).

⁵⁷ <http://naistekas.delfi.ee/foorum/read.php?25,7334761> (10.02.2014).

⁵⁸ Vrd Eesti rahvalaulutüüp „Tütar vette“.

⁵⁹ Internetiportaalis Täna Otsustan Mina (TOM) tõstis üks kodanik üles veematuse küsimuse: surnukeha võiks heita määratud kohas jõkke, järve või rappagi. Vt ka Jaakko Hallas, „Kalmistu-Tallinn Karl Laane raamatu valgusel“ – <http://www.sirp.ee/archiive/2002/29.11.02/Varia/varia1-3.html> (10.08.2014).

nud ja teisenenud. Nende traditsioonide käsitlemine jääb aga selle artikli uurimisfookusest välja.

Tänapäeval on kogu maailmas lahkunu tuha merre või mõnesse teise looduslikku veekokku puistamine saanud osaks nüüdisaegsest tuhastusmatusekombestikust, peamiseks põhjuseks lahkunu viimane soov.

Austraalias ongi levinud merematus, ehk spetslaev viib merele ja seal puistatakse tuhk laiali. Eestlaste hulgas väga levinud pidi olema, et siis meri kannaks mõne kübeme eestimaa randa. Nii räägiti. Aga kole kallis pidi olema. Nii et üks tädi, kes tahtis nii maetud saada (nagu ta mees enne), tegelikult saadeti mehe laste poolt (tal endal lapsi polnud) urniga Eestisse ja sai maetud oma ema ja õe kõrvale.⁶⁰

Eestis on vee- või merematus veel suhteliselt harjumatu matmispraktika ja seetõttu ületab see eriti avaliku elu tegelaste puhul ka meediakünnise. Näiteks puistati 2013. aasta 7. septembril Tartus legendaarse kirjaniku ja muusiku Aleksander Mülleri (1947–2013) ehk Mülleri Sassi tuhk tema poja Arp Mülleri ja bluusimeeste sõpruskonna eestvõttel mootorpaadist Emajõkke, nagu oli olnud Tartu värvika kultuuritegelase enda soov. Kirjanik Heiki Vilep postitas ka YouTube'i video, kust võis vaadata, kuidas see tseremoonia toimus ning kuidas lahkunu tuhk Emajões allavett ujus.⁶¹

Orientalisti ja ajaloolase Linnart Mälli (1938–2010) tuhk puistati Indias Gangese jõkke. Seegi rituaal toimus vastavalt lahkunu soovile. Tuhk puistati jõkke 10. jaanuaril 2011 Gangese ülemjooksul Rishikeshi linna lähedal looduslikult kaunis kohas. Pidulikult tseremoonial osalesid pereliikmed ja mõned lähemad sõbrad Eestist ja Indiast. Jõe ääres peeti lahkunu mälestuseks ka väike peiepiknik.⁶²

Rituaalseteks merematusteks on Eestis Memorialbook'i vahendusel⁶³ võimalik tellida kaht laeva. Esimene neist on Kajsamoor, ainuke ehtne kuunar Eestis, ning teine mootorpurjekas Lulu, mis sobib väiksemale leinajate grupile. Peielistel on võimalik kodulehel leiduva info koha-

⁶⁰ <http://naistekas.delfi.ee/foorum/read.php?9,1209727> (25.08.2014). Siin ja edaspidi: netifoorumist leitud näitetekstide õigekirja pole artikli autorid toimetanud.

⁶¹ Raimu Hanson, „Mülleri Sassi tuhk ujus Peipsi poole“ – <http://www.tartupostimees.ee/2055852/mulleri-sassi-tuhk-ujus-peipsi-poole> (18.09.2013).

⁶² Marju Kõivupuu intervjuu Tarmo Kulmariga augustis 2014. Ühtlasi avaldavad artikli autorid siinkohal T. Kulmarile tänu mitme asjatundliku märkuse eest.

⁶³ Vaata lähemalt: <http://www.memorialbook.eu/ee/Article/article/4> (10.05.2013).

selt valida endale sobiv laev, leinatalituse juurde suupisteid ja jookke, lilled ning leinakõneleja. Peale mälestusteenistust merel antakse sugulastele üle memorandum, kus on kirjas täpne asukoht, kus lahkunu tuhk sai merelainetesse puistatud ja viimased hüvastijätusõnad lahkunule öeldud. Kajsamoori kapteni Herkki Haldre⁶⁴ sõnul on merematused Eestis küll suhteliselt harvad, kuid huvi nende vastu näitab tõusutendentsi. Merematuse vastu tunnevad huvi eestlased ja välismaalased, esmajoones ikkagi need inimesed, kes on olnud merega mingil moel seotud või kelle viimaseks sooviks olnud tuha puistamine merre. Haldre sõnul pole merematused oma tonaalsuselt kurvad talitused ning sageli toimub tuha merre puistamise rituaal mingil lahkunule olulisel tähtpäeval (sünnipäev, surma-aastapäev), kuid kindlasti mitte vahetult pärast lahkunu kremeerimist, vaid sellest pikema aja (nt aasta) möödudes, kui lein ja kaotusvalu on lähedastele juba läbielatud etapp. Tuhapuistamisrituaal Tallinna lähel kestab umbes poolteist tundi, laev on sel ajal triivis ning laeva lipp on langetatud.

Rootslased ja vähemal määral ka eestlased kasutavad lahkunud lähedase tuha merrepuistamiseks ka Tallinki ja Silja laevu. Kui omastel on selline soov tekkinud, siis tuleb täita vajalikud formaalsused (Eestis piisab lihtsalt omaste soovist, Rootsis on tuha merre puistamiseks vaja ka ametlikku luba) ja pärast kaptenilt kooskõlastuse saamist vähendab laev keset ööd korraks kiirust ning leinajad raputavad urniga kaasavõetud tuha loot-siluugist või teistele reisijatele suletud ahtritekilt merre. Tavaliselt leiab talitus aset Ahvenamaa kandis. Eraldi hinnakirja siinkirjutajatele teadaolevalt seni veel kehtestatud pole, samuti ei pea urnis „reisiva“ kadunukese eest piletiraha maksma. Sellist matust soovivad enamasti väliseestlased, kellel otsene side kodumaaga puudub või kes on olnud meremehed. Eestlased puistavad merre lahtise tuha, rootslased matavad merre urni. Lähedased saavad mälestuseks merekaardi, kus on näha, kuhu täpselt tuhk puistati.⁶⁵

Lisaks eeltoodule praktiseeritakse Eestis ka lahkunu tuha puistamist vette veekogu kaldalt.

Nende inimeste hulgas, kes ei soovi oma põrmu matmist, kogub populaarsust animistlik kujutelm tuha puistamisest merre või maale, misläbi või misjärel saab lahkunu loodusega üheks:

⁶⁴ Marju Kõivupuu intervjuu Kajsamoori kapteni Herkki Haldrega 21.05.2014.

⁶⁵ Marju Kõivupuu intervjuu merematuste korraldaja Vahur Ausmehega 04.07.2013.

Kui mu maise keha tuhk aga loodusesse laiali puistada, saan maaga täielikult üheks tagasi – segunen (N, 32; 2008).

Siis mina mõtlesin, et ma siuke süstamatkaja olen, aga vot sellest Jägala joast ma ei julge alla sõita. Ma arvasin, et võiks tuha sealt alla saata, et siis ma läheks vaikselt mere poole“ (M, 52; 2011).

Ent alati ei toimu lahkunu viimase soovi täitmine – tuha merre, järve või jõkke puistamine – leinajate või omaste poolt sugugi kõige läbimõeldumalt, millest andsid artikli autoritele tunnistust mõned marginaalsed intervjuud:

Eelmisel suvel olime parajasti tüdrukutega ujumas, kui sinna (randa) tuli üks naine urniga ja hakkas siis tuhka laiali loopima. Osa pudises sinna kivide vahele, osa jäi veepeale hõljuma, osa viis tuul laiali. Meie ujusime parajasti ka seal! Oleks võinud siis vähemalt parema aja valida, kas vara hommikul või õhtul! (N, 12; 2012).

Lahkunu tuha veekokku puistamist taunivates sõnavõttudes viidatakse ebaeetilisele käitumisele kaaskodanike suhtes:

Üldiselt selle merre viskamise jutu peale kaob tahtmine rannas ujuda. Krt kunagi ei tea, mitme kadunukesega sa koos seal sulistad. Väkk.⁶⁶

LAHKUNU TUHA JAGAMINE SUGULASTE VAHEL

Anne Kull ja Raul Tiganik märgivad Francis Fukuyamale⁶⁷ viidates, et sugulusühenduste kui ühiskondliku institutsiooni nõrgenemine kiirenes XX sajandi teisel poolel, ja nendivad samas, et sellegi väite on elu juba ümber lükanud⁶⁸. Uus sotsiaalmeedia (Facebook, Orkut, blogosfäär jne) loob kiirelt kasvavaid ja tihti eeskätt kvantiteedile orienteeritud kooslusi:

⁶⁶ <http://www.perekool.ee/index.php?id=36679&class=forum&action=post&post=5794787> (04.11.2011)

⁶⁷ Francis **Fukuyama**, *Suur vapustus* (Tallinn: Tänapäev, 2001).

⁶⁸ Anne **Kull**, Raul **Tiganik**, „Religioon ja sotsiaalne kontroll tänapäeva kultuuriruumis“ – *Usuteaduslik Ajakiri*, 1/60 (2010), 26 – http://www.usuteadus.ee/failid/1_2010/Kull,%20Tiganik.pdf (12.09.2014)

teiste inimeste tähelepanu otsitakse aktiivselt (neile antakse hüperlingid) ja edukust mõõdetakse klikkide arvuga. Arusaadavalt on netikogukondade sotsiaalne kontroll aga piiratud.

Heterogeenses ühiskonnas baseeruvadki lähisuhted teistsugusel alustel – perekond ei pruugi tingimata lähirühma kuuluda, tihedamalt võidakse läbi käia hoopis töö- või huviklubi kaaslastega. See annab (lahus elavatele) pereliikmetele ja sõpruskonnale põhjust tülideks ja vaidluseks – artikli kontekstis siis selles küsimuses, kellel on suurem või koguni ainuõigus lahkunu säilmetele ja nendega sobival viisil talitamisele. Üheks võimalikuks kompromissiks tuhastusmatuse puhul on lahkunud lähedase tuha pereliikmete või suguvõsa vahel jagamine, et lähedased saaksid oma osaga põrmust toimida vastavalt oma äranägemisele ja eelistustele. Mõned näited:

Mehe õde ja elukaaslane ei suutnud ära otsustada, kas mees tuleb matta Tallinna Rahumäele või Ida-Virumaale. Minu teada jagasid nad tuha pooleks. Minu pärast võtku kas või igaüks lusikaga, aga üldinimlikult on see ikka natuke imelik niiviisi kadunut poolitada. Ei kujuta ju ette, et laibamatusel jagataks pea naisele ja jalad õele (N, 33; 1999).

Nagu kolm huvigruppi tekkis. Et kõige tugevamaks osutus Kohtla-Järve vanaema, kes leidis siis, et see koht on õige, kuhu ta maeti Illukale. R-i see Saarema vanaema leidis, et peaks Saaremaale matma, et siis on lapsel lähedal käia. Ja siis muidugi isa ja Järvakandi vanaema leidsid, et õige koht oleks Tallinnas, täiesti uus plats osta. Siis kolmas variant, mida keegi välja ei öelnud, see oleks ka olnud Järvakandi mamma ja võib olla isa soov, aga seda nad ei öelnud üldse välja, et Uulu kalmistule, kuhu I vanaisa on maetud, et sinna sama platsi peale. Mingit üksmeelt seal olla ei saanud. Nii et pärast, kui matus ära toimus, siis kõigil tuli leppida sellega, et keegi ei hakka ju üles kaevama (M, 36; 2011).

TUHA(URNI) SÄILITAMISE PRAKTIKAID

Kui urni matmist kalmistule, selle asetamist kolumbaariumisse või lahkunu tuha puistamist kalmistul selleks ette nähtud tuhapuistealasse ei toimu, on üks võimalus säilitada tuhaurni kodus, kas siis rituaalselt ja pidulikult nn perekonnaaltaril või lihtsalt kuskil panipaigas, kuid ka

mõnel muul viisil, nt asetades selle iluaeda „roosipõõsaste vahele, seal on tal nii ilus olla“ (N, 59; 2012).

Urni matmata jätmist on põhjendatud sellega, et lahkunu pole selgesõnaliselt öelnud, mida tuleks lähedastel tema tuhaga pärast kremeerimist teha.

Aga arvan, et selle peale peaks inimene eluajal ise mõtlema ja omastele teada andma, mida ta soovib. Kui pole teada lahkunu soov, siis arvan, et võib talitada oma äranägemise järgi, ei pea matma [urni: M.K.] tingimata kalmistule. Võib ka kodus hoida.⁶⁹

meil isa urn varsti juba 8 aastat ema juures kapi peal, ei sega ja ei häiri, mingit mitteminnalaskimise tunnet ka pole... väga hea lilli hoida ja küünlaid põletada... samas olemas ka hauaplats koos plaadiga.... eks vaatab mis kunagi saab...⁷⁰

Kuid on ka muid marginaalseid võimalusi, kuidas lahkunu tuhka n-ö „isikustada“, valmistada sellest nt mälestusese, eeskujuks paljuski kogu maailmas moes olevad lahkunu tuhaga ümberkäimise praktikad, mida Eestiski püütakse jäljendada või varieerida. Nii leiavad ameeriklased, et väike kogus surnutuhka pressituna vinüülplaati on melomaanidele sobiv viis lahkunut helidega meenutada. Kunstisõpradele soovitatakse surnutuhast pliiatsisüsi valmistamist või säilmete segamist värvi sisse, et lahkunu osalusel joonistada-maalida. USA firma LifeGem aga pressib surnutuhast kopsaka tasu eest teemandi, mis paistvat firma väitel identne maapõuest leituga. Lisaks toodetakse (ka Eesti matusebüroodes müügil olevaid) spetsiaalseid väikeses koguses surnutuhka mahutavad ehteid, mida saab kanda kui lahkunut meenutavat talismani.⁷¹ Inimesi, kes ei tunne kartust surma ja surnute ees, üldjuhul kodus hoitav tuhaurn ei näi häirivat. Üks küsitletu näiteks leppis oma vähihaige tütrega kokku, et kui tütar sureb, siis ta tuhastatakse. Ema hoiab tütre urni kodus kapiriiulil, nii oleks tütar

⁶⁹ <http://naistekas.delfi.ee/foorum/read.php?9,1209727> (25.08.2014).

⁷⁰ <http://naistekas.delfi.ee/foorum/read.php?9,1209727> (25.08.2014).

⁷¹ Kai **Espenberg**, *Kolumbaariumite olemus ja nende rajamise teostatavus Eesti kalmistutel*. Magistritöö. Käsikiri Eesti Maaülikooli Põllumajandus- ja keskkonnainstituudis (Tartu, 2010); „Surematus läbi helide: inimtuhast saab pressida vinüülplaate!“ Forte. ee, 27.09.2010 (<http://forte.delfi.ee/news/teadus/surematus-labi-helide-inimtuhast-saab-pressida-vinuulplaate.d?id=33419373> (22.03.2011)).

kogu aeg temaga, kuni ema ise ka sureb ja nende tuhaurnid maetakse koos.

Jah, aga urn on siia maani maha matmata ja see on meil kapi otsas. Miks me pole seda teinud? Noh, ma ei teagi. Mõtlesime, et äkki teeme seda siis sünnipäeval [sünniaastapäeval – A.K]. Teiseks on see nii metsikkallis urn, et seda ei raatsigi maa alla panna. /---/ Üks on veel, mida ta [lahkunu – A.K] tahtis, ta tahtis veel koju. Nii et ma tahan mingi aja seda urni veel kodus hoida, sest ta on ju kodus nüüd. Noh, ma ei tea. Üks asi on see urni-seina ootamine. Oh, ma ei tea! (N, 33; N, 63; 2009).

Ei, mind see üldse ei häiri, ei tekita mingeid assotsiatsioone. See samasugune tuhk, nagu mul kodus ahjus on. Me ju teadsime seda ette, ei olnud mingi äkksurmaga tegemist ja ta ise tahtis enne surma koju /---/ Ja ta ongi sellega rahul ilmselt, et ta on siia maani matmata. Teades tema iseloomu ja seda kõike. Talle hirmsasti meeldib kapi nurga peal istuda. Ta seda ise küll välja ei öelnud, aga ma olen täiesti kindel, et ta ei tahaks oma urni matmist üldse mitte kunagi. Et on meie juures ikka ja vaatab, kuidas elu edasi läheb (N, 33; N 63; 2009).

Mu poeg suri ootamatult 9 aastat tagasi. Tuhastasime ta ja siiani pole suutnud leida kohta, kuhu tuhk puistata. Mõned aastad tagasi lugesin kuskil netist, et on võimalik inimese tuhast lasta teha teemant. Mu pere ei suuda teda matta ega puistata kuskile, ta on kogu aeg meiega, aga urn tekitab kõrvalseisjatele võõristust. Kui ta oleks teemandi kujul, oleks see vastu võetavam. Ja ükskord tuleb aeg, kui enam pole ka meid, vanemaid. Teemant oleks pärandiks põlvest põlve. Ma küll vist vastasin ise oma küsimusele, mida teha, aga tahan teada inimeste arvamust. Tegu pole edevusega, me ei saa temast lihtsalt lahti lasta. Poeg on osa meist, meie perest.⁷²

⁷² <http://naistekas.delfi.ee/foorum/read.php?f=13&t=270005&a=2> (20.05.2010).
Lingilt http://www.mymemorialdiamond.com/Diamond_Retail_Pricelist.pdf
(20.05.2010) saab näiteks teavet hinnakirjade ja näidiste kohta, millised vääris- või mälestusesemeid on võimalik lahkunu tuhast valmistada.

KOKKUVÕTE

Eesti taasiseseisvumisega toimunud muutused ühiskonnas ja peremudelil on mõjutanud siirderiituste hulka paigutuvat kombekäitumist, sh ka surmakultuuri ja matusekombestikku mitmeti. Tänapäev postmodernistlik ühiskond väärtustab individuaalsust, paljusust, erisust, subjektiivsust ja vabadust. Ühiskonnas, kus teise nevat sotsiaalset seotust tingib tihe asustatud linnaruum ning kus inimgrupid moodustuvad esmajoones ühiste veendumuste ja väärtushinnangute alusel, mõjutab surmakultuuri ja matusekombeid, sh ka tuhastusmatust selle osana suuresti massi- resp. popkultuur. Nüüdisajale tüüpiliselt on perekeskus ja põlvest põlve edasiantavad väärtused, mis kajastuvad mh siirderiitustes, tugevasti kaldu individuaalsuse ja originaalsuse/omanäolisuse suunas. Need suundumused peegelduvad ka Eestis uudse matmispraktika – tuhastusmatuse – rituaalide loomises ja konstrueerimises. Matuse organiseerimiseks vajalikke juhiseid või nõu eelistakse küsida sotsiaalmeediast või sõpradelt, millest võib järeldada, et põlvest põlve edasiantud teadmisi ning kombetalitisi ei peeta eeskujuna enam vääriliseks.

Sõjajärgsed põlvkonnad omandasid surma- ja surnutega suhtlemise kogemuse eelkoolieast alates koos vanematega sugulaste ja tuttavate matustel käies, samuti oli suhteliselt tavaline, et inimesed surid kodus, oma lähedaste keskel. Kui nõukogude ajal oli lapse sünd n-ö meditsiiniline sündmus ja surm perekonna siseasi, siis nüüdisajal on toimunud vahetus – eakad inimesed veedavad oma vanaduspäevi hooldekodudes või kliinikutel, on unustatud üksi korterisse või maakoju, kust nad sageli päevi hiljem surnuna leitakse. Seetõttu räägitakse palju ka surija üksildusest – vananemisel ja vanadusel pole nüüdisühiskonnas kohta. Samuti pole enam kombeks lapsi matustele kaasa võtta, ka paljud täiskasvanud ei soovi matustel käia. Sellise mõtteviisiga inimesed tahavad lahkumisrituaali läbi viia nii lühidalt, kui see on vähegi sünnis. Kuid on ka vastupidiseid seisukohti – nn konveiermatused, mida ajakirjanduses ka „McMatusteks“ on nimetatud ning kus krematooriumis sõidab kirst kadunukesega matuseliste silme all „ahju“, ei ole paljudele inimestele vastuvõetavad. Eesruumis helendav tabloo lahkunu nime ja tseremoonia algusajaga süvendab omakorda konveieri meeoleolu.

Tuhastusmatust ei soovita „ülalt“ reguleerida, seetõttu võimaldab

see Eesti matusetraditsioonis uudseid praktikaid, mis koguvad üha enam populaarsust. Urni matmata jätmist või lahkunu tuhaga ümberkäimist peetakse delikaatseks, vaid lähimat pereringi puudutavaks küsimuseks, mille puhul ühiskonnal/seaduseandjatel ei tohi(ks) olla õigust kaasa rääkida. Kogu maailmas pakutakse pidevalt välja hulgaliselt originaalseid ideid, kuidas tuhastatu säilmetega ümber käia. Tootearendajate pilgud on mh suunatud lahkunu tuhaga seotud mälestusesemete turule, kus moodi dikteerivad lääne ühiskonnale iseloomulikud väärtushinnangud – individuaalsus, originaalsus, eksklusiivsus. Kõik need trendid mõjutavad rohkemal või vähemal määral ka siinseid surmakultuuri suundumusi. Tuhastusmatus on jätkuvalt aktuaalne ka Eesti (sotsiaal)meedias ning tuhastusteemalistes aruteludes on kesksed religioossed, pragmaatilised, emotsionaalsed jt lahkunute tuhastamisega seotud küsimused. Seega märgib krematsiooni juurutamine ka Eestis uue, enamasti dokumenteerimata, tänu varieeruvusele raskesti maksustatava, privaatselt ja personaalse rituaali sündi modernses (lääne)maailmas.

XX sajandi lõpukümnel aktsepteeris ka Eesti luterlik kirik krematsiooni. „Agendas“ oli toodud matusetalituse kord krematsiooni puhul, kus algselt oli ametlikult lubatud küll ainult üks talitus – krematooriumis toimunud matusetalitust ei soovitatud urni matmisel korrata. Kui vaimuliku osavõttu sellel tseremoonial eraldi paluti, siis pidi tema tegevus piirduma hingehoidliku toetusega lähematele omastele ning vaimulikul ei soovitatud sellel talitusel kanda talaari. EELK uues „Agendas“ on küll käsitletud krematooriumi ärasaatmistalituse korda, kuid urni mahamatmise talituse pidamise kohta enam kategoorilist keeldu pole. Praktikas on krematooriumisaali matusetalituse järel surnuaial läbiviidav urnimatuse talitus üsnagi levinud, ainult see talitus on lühem ja tagasihoidlikum ega sisalda kõiki kohustuslikke matusetalituse osi. Mõnikord toimub see isegi pool aastat või rohkemgi hiljem ja lähedasemate inimeste ringis. Eestis elavate õigeusklike matusekombestikku krematsioon religioossete vaadete tõttu üldjuhul ei sobi.

Nüüdisaegse tuhastusmatuse puhul saame kokkuvõttes kõnelda seega kaheetapilisest siirderiitusest: lahkunu kremeerimine ja sellele järgnevad kombetalitused, mis on seotud lahkunu tuha käitlemisega, kusjuures ajavahemik kahe talituse vahel võib jääda suhteliselt pikaks – nädalapäevadest mitme aastani.

Suurenev urnimatuste osakaal kalmistutel, puistematus, nimetud kalmud, urnimüürid jms lahendused muudavad aegade jooksul väljajunenud ajaloolise kalmistu struktuuri. Surnuaedade vanad osad muutuvad hauatähistega pargialadeks, sest matuseid nendele aladele ei toimu. Olemasolevate ajalooliste kalmistute struktuur ja ka funktsioon hakkavad seeläbi paratamatult muutuma. Lahkunute tuha hajutamine loodusesse kaotab elavate maastikult surnute saared – traditsioonilised kalmistud ning lähedaste mälestamine ei toimu enam kalmistul kui füüsilises ruumis.

Kuid – *last, but not least* – ka kremeerimisele kui väidetavalt keskonda kahjustavale matmisviisile (elektrienergia kulu, elavhõbedaurud, kasvuhoonegaaside teke) on pakutud välja alternatiiv. Ameerikas asuv ettevõtte Resomation Limited peab sobivaks lahenduseks kallite kadunike lahustamist kuumas leelisevees. Esimene vastavat eesmärki täitev masin Resomator on juba St. Petersburgis Floridas USAs paika seatud. Kes soovib tellimuse sisse anda, peab võtma ühendust Anderson-McQueeni matusebürooga.⁷³

Eesti surmakultuuriga seonduv sõnavara aga on täienenud kahe uue ja seni veel tuntuud võõrsõnaga: resomatsioon – surnu lagundamine veeks ning promession – surnu lagundamine kompostiks.

Tallinna Krematoorium
Jaama 122, Tartu
REG.NR.: 10376924

ematoorium

Kaupäev:
Tellimus:
Tellija: V
T
Saaja: V

KAARDIMAKSE KVIITUNG

KUUP: 10/2003 REG: 11:09:55 rtu
KASSA: 001 KVIITUNG: [redacted]
TERMINAL: [redacted]

mi AS Tartu osakond
21010208600

Maksetäh

HANSA PANGAKAART 01/05
AUTORIS. NR.: 200009 T:1

SUMMA 3,000,00 KR

TRNAME
KULASTAGE MEID JÄLLE

teenuse nimetus	Ühik	Kogus
ort kabelis. Tõstuk		1
1 tuhamiskirst		1
ort surnukambri		1
vanutatud	tk	1
		1

Tallinna Krematoorium ootab teid tagasi.

Foto aadressilt <http://www.aegmaha.com/gallery/12799/krematoorium> (30.10.2011)

⁷³ Lauri Jürisoo, „Surnuid ei pea varsti enam matma“ – Teadusuudised Forte: <http://forte.delfi.ee/news/digi/surnuid-ei-peat-varsti-enam-matma.d?id=56904048> (10.02.2014).